

Prehranjevalne zapovedi, tabuji in priporočila, vezani na čas nosečnosti, poroda in zgodnjega otroštva na severnem Primorskem*

KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN | ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

✉ katarina.srimpf@zrc-sazu.si

Izleček: Prispevek se posveča vprašanju prehranjevalnih priporočil, zapovedi, prepovedi in tabujev, ki so bili v preteklosti vezani na čas nosečnosti, poroda in prvih mesecev otrokovega življenja na severnem Primorskem. Osvetljuje povezavo hrane in verovanj ter ljudske medicine v kontekstu skrbi za mater in otroka v predporodnem in poporodnem obdobju s pomočjo analize različnih pisnih virov.

Ključne besede: hrana, priporočila, tabuji, nosečnost, otroštvo, Goriška.

Uvod

Hrana je sredstvo za zadovoljevanje ene od osnovnih človeških potreb, istočasno pa je tudi kulturni element, okoli katerega so se spletli tako različni rituali kakor tudi prepovedi in omejitve. V slovenskem prostoru so bili in so še vedno ne samo praznični čas koledarskega leta, še posebej božič in velika noč, ampak tudi mejniki v življenjskem ciklu, kot so npr. poroke, krsti, pogrebi, močno povezani s hrano. Ob hrani se praznuje, žaluje, s hrano se preprečuje bolezn, zdravi (glej Lysaght 2002; Keber 2016). Tako je hrana povezana tudi s časom nosečnosti in poporodnim obdobjem. Splošno sprejeto mnenje je, da mnoge ženske razumejo nosečnost kot enega najlepših obdobjev v življenju, istočasno pa je to obdobje povezano tudi s strahom in negotovostjo. To nakazujejo tudi številna verovanja in prakse, ki so se v preteklosti spletli okoli nosečnosti in se v določeni meri ohranjajo še danes (glej Rožman 2004).

V prispevku se bomo posvetili vprašanju prehranjevalnih priporočil, zapovedi, prepovedi in

tabujev, ki so bili vezani na čas nosečnosti, poroda in prvih mesecev otrokovega življenja na severnem Primorskem, natančneje na območju Goriške in nekoliko širše.¹ Pogledali bomo, v kakšnih oblikah in funkcijah se je v preteklosti pojavljala hrana v luči skrbi za mater in otroka ter kakšno vlogo je imela hrana v kontekstu verovanj ter ljudske medicine v pred- in poporodnem obdobju. Prispevek temelji na izboru sicer zelo razpršenega gradiva, ki so ga zbrali različni etnologi in ljubiteljski zbiralci. Gradivo zrcali verovanja in prakse, zabeležene in prisotne predvidoma v obdobju od 2. pol. 19. stoletja do sredine 20. stoletja v kmečkem okolju, nekaj ostalin pa se je ohranilo do danes. Kot je ugotavljala Marija Makarovič, se je kmečko prebivalstvo, ki je do močne urbanizacije in industrializacije po 2. svetovni vojni na Slovenskem predstavljalo večino, v 19. stoletju še vedno v večini zdravilo z domačimi zdravili ter se zatekalo namesto k strokovno usposobljenim ranočelnikom ali akademsko izobraženim zdravnikom k samoukom, zdravilcem in vračem

* Prispevek je krajša verzija članka Pomen hrane v kulturi rojstva 19. in prve polovice 20. stoletja, objavljene v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61, št. 1 (2021), 75–85. Raziskava je bila opravljena s finančno podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v okviru raziskovalnega programa Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks (P6-0088).

¹ Gradivo, zajeto v besedilu, se navezuje na kraje, ki so v preteklosti spadali pod Goriško, ki je vse do 1. svetovne vojne v grobem vključevala kraje v Zgornjem in Spodnjem Posočju, na območju Krasa in dela spodnje Vipavske doline (Makuc 2011: 55) ter nekoliko širše, npr. na Cerkljanskem.

(Makarovič 1988–1990: 481). Kajti še ob koncu 19. stoletja si revnejši kmetje in bajtari zaradi ekonomskih razlogov pogosto niso upali poslati po zdravnika. Tako so bila ljudska medicina in z njo povezana znanja med ljudmi dolgo močno prisotna (Makarovič 1988–1990: 484), kar se kaže tudi v trdoživosti nekaterih verovanj, povezanih s pred- in poporodnim obdobjem.

Prehranske prepovedi in zapovedi

Prehranski tabuji² so stalnica skoraj vseh družb. Večina religij ima predpise, ki smatrajo določeno hrano kot primerno ali neprimerno za uživanje. Tako so na primer splošno znane zapovedi, ki prepovedujejo uživanje svinjine muslimanom in judom ter govejega mesa hindujcem. Obstajajo pa tudi začasne prepovedi oz. tabuji, ki so vezani na faze človeškega življenjskega cikla, kot so menstruacija, nosečnost, otroštvo, dojenje, ali posebne dogodke, na primer čas priprave na lov, vojskovanje, poroko, pogreb itd. (Den Hartog 2003; Meyer-Rochow 2009; Knight 2010: 382–384). Prek prepovedi in omejitve uživanja določene hrane ali pijače eni osebi ali celotni socialni skupini se lahko izoblikujejo segregacije glede na spol, starost, razredno ali kastno, versko oz. etnično pripadnost (Godina Golija 1996: 212).

Vendar pa za obstoj prehranskega tabuja ne tiči en sam vzrok (Baskar 2004; Meyer-Rochow 2009). Nekateri prehranski tabuji so se razvili kot poskus nadzora človekove usode, drugi, ki temeljijo na religijskih verovanjih, imajo morda v ozadju korenine, ki so povezane z zdravjem ljudi, medtem ko je omejevanje nekaterih živil lahko tudi dokaz razlik med spoloma oz. prevlade enega spola nad drugim. Ne nazadnje je v ozadju mnogih prehranskih tabujev, tudi takšnih, pri katerih se dozdeva, da imajo verski oz. duhovni izvor, lahko tudi ekološki ali zdravstveni razlog. Dornneven slab vpliv na zdravje je zato tudi eden izmed temeljev številnih prehranskih tabujev, vezanih na nosečnost in poporodno obdobje (Meyer-Rochow 2009: 8). Skupni element le-teh je poskrbeti, da se rodi zdrav otrok. Ker je otrok

devet mesecev popolnoma odvisen od matere, je hrana, ki jo nosečnica zaužije, ena od pomembnih stvari, prek katere lahko ta vpliva na razvoj še nerojenega otroka. Nič nenavadnega torej ni, da se je v povezavi s hrano v nosečnosti razvilo mnogo prepovedi in nasvetov.

Zaznamovanje »drugega stanu«

Vsakdo v življenju zamenja nekaj družbenih kategorij. Z rojstvom vstopi v svet živih, nato zapusti svet otrok in vstopi v svet odraslih; potem izstopi iz sveta samskih, da bi vstopil v svet poročenih, in nazadnje zapusti svet živih, da bi vstopil v svet mrtvih. V sleherni izmed teh zaporednih stopenj je vse urejeno, vse je na svojem mestu. Ko ljudje prehajajo družbene kategorije, se ravnovesje poruši v kategoriji, ki jo človek zapušča, in v kategoriji, v katero vstopa. V eni nastane vrzel zaradi izgube, v drugi pa se zgodi pretres zaradi novega člana. V času prehoda človek ne pripada nobeni kategoriji, »lebdí zunaj vseh pravil, je 'na robu'« (Cazeneuve 1986: 97). Ljudje so verjeli, da so prav ta liminalna stanja še posebej občutljiva za različne anomalije, ki so jih poskušali preprečevati z različnimi rituali, prepovedmi in zapovedmi (Gennep 1960; Turner 1987: 3–19).

Tudi nosečnost je vmesno stanje, ko ženska prehaja iz ene družbene vloge v drugo, kajti v večini družb predstavlja prvi otrok za žensko največji premik v vlogi in položaju. Materinstvo naredi iz dekleta zrelo žensko, neodvisno od njene dejanske starosti (Kitzinger 1994: 1). Ženska z materinstvom pridobi spoštovanje skupnosti, istočasno pa je njena vloga matere postavljena na pedestal občudovanja in tudi opazovanja, kajti otroci so v vsaki družbi nosilci prihodnosti.

V času pred 2. svetovno vojno so v slovenskem in tudi evropskem prostoru otroci pomenili zagotovilo za nadaljevanje rodu, ohranjanja rodbinske moči, premoženja, zemlje in tudi družinske dejavnosti. Pomembna naloga žensk je zato bila, da rodijo naslednika ter skrbijo za njegovo dobrobit že, ko je v maternici (Kitzinger 1994: 39–49; Žagar 1997: 2; Kofol 2003: 214). Nosečnost in rojstvo otrok so zato spremljala različna priporočila in tabuji, s katerimi se je poskušalo vplivati na biološke procese ter tako preprečiti kakršnekoli hibe. Ker pa si vsaka nosečnica želi roditi zdravega otroka, je bila tista, ki je verjela v posledice kršenja tabujev, motivirana, da jih ni kršila. Tabuji, vezani na ta čas, pa ne razkrivajo samo praks,

² Beseda tabu v Polineziji označuje nekaj, kar je »po eni strani sveto, posvečeno, z druge strani pa strašno, nevarno in nečisto. Izvirno označuje moment svetega, ki še ne ločuje med svetim in nečistim« (Freud po Rožman 1999: 285). V antropologiji so termin tabu raziskovalci uporabljali, kadar so sklicevali na prepoved v sklopu rituala (Knight 2010: 382).

strategij in verovanj določene skupnosti, ampak kažejo tako na skrb skupnosti za posameznika, kakor tudi skrb posameznika, da stori za skupnost vse, kar je v njegovi moči (Rožman 1999: 288; Ramšak 2001: 109).

Nosečnost in hrana

V preteklosti je bilo v slovenskem kmečkem okolju splošno razširjeno prepričanje, da bo pri hiši toliko otrok, kolikor jih bo Bog dal. Pri poročenih parih so bili otroci pričakovani in zaželeni, še posebno prvorojenci. Zakon brez otrok je bil po drugi strani v očeh okolice sramota. Če zakonski par ni mogel imeti otrok, je ženska veljala za »jalovo«, zato so se takšne ženske vedno trudile, da bi s pomočjo zeliščnih pripravkov in magijskih praks prišle do želenega otroka. Medtem pa si je prenekatera mati s številčno družino želela, da bi imela kakšnega otroka manj (Žagar 1997: 3–4). Do uvedbe kontracepcijskih sredstev, ki so ženskam omogočala učinkovito nadzorovanje reprodukcije, so si te ob neželenih nosečnostih pomagale z različnimi rastlinskimi pripravki. Za rastline, s pomočjo katerih je mogoče povzročiti splav, so veljali rženi rožički, oleander, vinska rutica, korenina peteršilja, navadni vratič in druge (Bohinc 1985; Oder 1992: 297). Za odpravo mrtvega plodu ali za splav »je bilo treba piti zavrelico rdečega vina in rdeče metlike, zelišče pa polagati med noge in piti zavrelico vina in korenin bele čemerike in seme luštreka«. Tak pripomoček je bil tudi obliž na trebuh iz vodne »zavrelice vijolic« je pisal Möderndorfer (1964: 314). V krajih v okolici Kobarida pa so za spodbujanje menstruacije pripravljali pripravke iz rutice, vina in sladkorja. Verjeli so tudi, da k spodbujanju menstruacije pripomore izogibanje kisli hrani in večje uživanje mlečne prehrane. V Podbeli so za spodbujanje prve menstruacije pripravljali jed iz belega vina, različnih cvetov, rozin, sladkorja, olja in črnega kruha (Sosič 2000: 232–233).³

Pri pričakovanih in zaželenih otrocih so poskušali na različne načine vplivati na njegov videz, karakter in tudi spol. Ko še ni bilo mogoče vnaprej izvedeti otrokovega spola, so z magijskih praksami napovedali ali celo čarali spol otroka.

Zanimivo je, da so nekatere bile povezane z določenimi živili. V Kobaridu je bilo tako razširjeno prepričanje, da mora nosečnica, če hoče roditi fantka, v jamo vreči zlato jabolko, če si je želela deklico, je morala vreči navadno. Podobno verovanje so poznali tudi v Logu pri Breginjju, kjer je morala ženska, ki je želela roditi deklico, v vodo vreči jabolko, za dečka pa ukrivljen nož *krivec* (Šarf 1979: 351). Rojstva v vasi so napovedovali tudi lešniki. Tako so v Ljubinjju na Tolminskem dobro letino lešnikov tolmačili kot znamenje, da bo v vasi veliko rojstev (Rutar 2000: 165).

Še več verovanj in praks je vezanih na hrano in posamezna živila, s katerimi so poskušali še pred rojstvom vplivati na videz otroka. Razširjeno je bilo na primer verovanje, da na značaj otroka vpliva stik nosečnice s krvjo, zato nosečnica ni smela jesti krvavic in mesa, iz katerega kri še ni popolnoma odtekla, prav tako pa ni smela klati perutnine ali prestrezati krvi pri kolinah, da otrok ne bi postal krvoločen, sadist ali morilec (Rožman 1999: 287). V istem kontekstu lahko razumemo tudi verovanje, ki so ga poznali v Brdih, in sicer, da nosečnica ne sme gledati klanja živine, sicer bo otrok iznakažen (Sirk 2009: 112).

Verovanja o znamenjih, ki se pojavijo zaradi želja nosečnice po določenih hrani, so poznana že iz srednjega veka in so razširjena skoraj povsod po svetu (Tolksdorf 1975; Forestell in Mennella 2008: 56; Phillips 2008). Skupno tem verovanjem je, da dobi otrok znamenje, če si nosečnica zaželi hrano, ki je ne more takoj zaužiti, ter se ob tem dotakne dela svojega telesa. Pri tem se na otrokovem telesu pojavi znamenje na tistem mestu, kamor se je nosečnica dotaknila. Möderndorfer v knjigi *Ljudska medicina pri Slovencih* piše, da poznajo takšno verovanje praktično na celotnem slovenskem območju, »zaradi tega je noseča mati vedno pazila, da ni segla tedaj, kadar si je česa poželega, v obraz, da otrok ni dobil znamenja na tem vidnem mestu« (Möderndorfer 1964: 209). Tako je bilo razširjeno mnenje, da ima materino znamenje obliko in podobo sadeža, katerega si je noseča mati zaželela. Če si je na primer mati zaželela sliv in jih ni dobila, je otrok dobil bulo; če si je zaželela češnje ali fižol, je bilo znamenje take oblike in velikosti (prav tam). Kožna znamenja naj bi povzročala tudi nepotešena želja po pijači (Möderndorfer 1964: 209), v Brdih pa so menili, da je otrok postal pegast, če se je nosečnica polila z vinom (Sirk 2009: 112).

³ Ni sicer povsem jasno, ali so te pripravke in jedi uporabljali samo pri spodbujanju prve menstruacije ali tudi za spodbujanje splava; domnevamo pa lahko, da so si ženske vsaj poskušale pomagati na takšen način.

Naslovni bakrorez priročnika o oskrbi matere in negi otroka izdan 1894 v Leipzigu, nemškega kirurga Friedericha Augusta von Ammona (Hrani ZRC SAZU, RP NG, Arhiv in knjižnica dr. Henrika Tume).

Verovanje o nosečniških željah in znamenjih pa ni nekaj, kar je obstajalo samo v preteklosti. Ta verovanja, kot kažejo objave na spletu in lastna raziskava (Šrmpf 2011: 11), so še vedno prisotna.

Če so v preteklosti raziskovalci, predvsem iz medicine in sorodnih ved, vzrok za nosečniške prehranske želje iskali v bioloških in fizioloških procesih, ki se odvijajo v telesih nosečnic, pa v zadnjih letih vse več raziskovalcev upošteva tudi kulturni vpliv. Raziskovalci se vedno bolj zavedajo, da so nosečniške želje biološko dejstvo s kulturnimi posledicami, kot sta se izrazili klinični in zdravstveni psihologinji Natalia C. Orloff in Julia M. Hormes (2014). Kot je med prvimi ugotavljal nemški etnolog Ulrich Tolksdorf, so nosečniške želje kulturno programirane in strukturirane (1975: 98), kar dokazuje tudi to, da si nosečnice v različnih okoljih poželijo različno hrano. Nosečniške skomine po hrani se pojavljajo v skoraj vseh kulturah, katero hrano si ženske največkrat zaželejo, pa je odvisno od kulturnega okolja (Orloff in Hormes 2014).

Rojstvo otroka

Fanči Šarf piše, da je še v začetku 20. stoletja porod na slovenskem podeželju veljal za nekaj neprijetnega, nekaj, kar je treba skriti in za njim

zakriti sledi (Šarf 1979: 345). Šega, da je treba pri porodu zatemniti okna, da ne bi zli duhovi škodovali porodnici in otroku, je odsev tega, da je bil vsak porod smatran za skriv(nost)en dogodek, katerega izid ni bil vedno srečen (Orel 1944: 226; Rožman 1997: 242; Puhar 1998: 95). Da bi novorojenemu otroku zagotovili srečo v življenju, so ponekod tik pred porodom na mizo nastavili kruh in vino. S tem darom so želeli pridobiti naklonjenost rojenic, da bi po okreplilu novorojencu sodile dobro (Orel 1944: 266; Kropelj 2008: 237).

Hrana ni bila povezana samo z vero v rojenice, ampak je ponekod imela aktivno vlogo tudi v času poroda. Podatki iz časov, ko so ženske v večini rojevale doma,⁴ nakazujejo, da so pomoč največkrat nudile lokalne ženske, babice, ki v večini niso bile formalno izučene za pomoč pri porodu (Rožman 1997; Kovačič 1997; Rijavec 2016: 206). Kljub manku (medicinskega) znanja pa nam različni viri kažejo, da so ljudje vseeno poznali

⁴ Prvi porodniški oddelek je Ljubljana dobila leta 1789, vendar je še sto let kasneje v porodnišnicah rodilo zelo malo žensk. Te so bile bolj kot ne namenjene ženskam iz socialnega dna (Puhar 1998: 95). Trend povečevanja porodov v porodnišnicah se je začel zviševati šele po 2. svetovni vojni skupaj z razvojem zdravstva in zdravstvenega sistema (Sapač 2018: 18), kar nakazujejo tudi pričevanja s Trnovega in okolice (Rijavec 2016: 207–208).

tehniko, za katere so verjeli, da lahko z njimi lajšajo porod. Za to so v prvi vrsti uporabljali zelišča, ponekod pa so porodnice jedle še hrano, za katero so verjeli, da pripomore k lažjemu porodu. Za lajšanje težkega poroda so na primer pripravljali prašek iz posušenih ribjih jeter in žolča, ki so ga zamešali v vino. Poznano pa je bilo tudi verovanje, da je ob težkem porodu »porodnica popila kozarec urina od otrokovega očeta, kar ji je olajšalo porod, če pa urin ni bil od pravega očeta, je porodnica pri priči umrla« (Möderndorfer 1964: 311). Ponekod so pri težkem porodu na trebuh porodnice polagali obkladke iz vode, v kateri so kuhali česen s kito vred (Möderndorfer 1964: 311–312). V okolici Kobarida so odpiranje pri porodu spodbujali s kamiličnimi kopelmi in pitjem sirotke (Sosič 2000: 21–23).

Tudi za ustavljanje poporodnih krvavitev so uporabljali različne čaje ali druge pripravke iz zelišč. Na Cerkljanskem so ustavljali krvavitve s tem, da so ženski dali za »en lešnik v prah zdrobljenih križev«, tj. sten, ki ločijo orehova jedrca (Möderndorfer 1964: 314–315).

Poporodna dieta

Skrb za porodnice se ni končala ob porodu, ampak se je nadaljevala tudi kasneje. Največkrat se je kazala v zagotavljanju počitka in poporodni dieti, ki je bila sestavljena iz jajc, belega kruha in vina. Vera, da naj bi vino porodnici vrnilo moč, je bila splošno razširjena, zato so ga porodnicam pogosto dajali (Šarf 1979: 347).

Kot hrana, ki vrača moč, so veljala jajca in pa mesne juhe (Möderndorfer 1964: 316; Balkovec Debevec 1994: 230). Še posebno je za takšno veljala kokošja juha, ki so jo priporočali še v začetku 90-ih let 20. stoletja (Oder 1992: 250), ponekod pa tudi pozneje. V Goriških Brdih je tako porodnica po porodu najprej dobila šamado, posebno pijačo, ki so jo v lekarni po naročilu pripravili iz mandljevega olja in raznih aromatičnih dodatkov. Šamado so nosečnice pile nekaj dni pred porodom in po njem. V jedilnik je obvezno sodila kokošja juha, zakuhana z zdrobom ali vlivanci; porodnica mesa ni smela uživati. Kokoš za prvo juho je morala prinesiti porodnična mati, in to belo ali črno. Poleg kokošje juhe so pripravljali juho iz posušenega naribanega kruha (*ribanico*), kruhovo jed (*hrvatico*), porodniško omleto (*letvano ali eltvano frtaljo*), prepečenec, oblit s črnim vinom,

ocvrte kruhove rezine (*šnite*), redko tudi šodo (*šoto*) (Sirk 2009: 14–15).

Na Trnovski planoti so porodnici po porodu pripravili kokošjo juho, »za moč« pa šoto, ki je bil »stepen jajčni rumenjaki s sladkorjem ali vinom in pravo kavo«, za pijačo so ji dali čaj ali mleko (Rijavec 2016: 207). Porodnica pa ni smela še tri tedne jesti sveže zelenjave (prav tam).

Običajno hrano je porodnica začela uživati po čiščenju, približno trideset dni po porodu. Takrat je bila sposobna za normalno življenje in je začela opravljati vsa dela (Sirk 2009: 14–15).

Obeležitev prihoda novega člana

Umrljivost otrok je bila nekoč zelo velika in ljudje so se bali, da bi otrok umrl nekrščen, zato je bil krst pomemben del obreda ob rojstvu. Čeprav je bilo v družini pogosto veliko otrok, sta bila krst in gostija po krstu vedno svečan dogodek, s katerim so novorojenega otroka sprejeli in krščansko občestvo in vaško skupnost (Žagar 1997: 9). S hrano so poskušali ustvariti svečanost dogodka, z darovi pa so ženski po porodu prihranili pripravo hrane. Po krstnem obredu so tako na novorojenčkovem domu pogosto pripravili slavnostno kosilo, lahko pa so se na poti ustavili tudi v gostilni, kjer so »zapili otroka«, ob tem pa se je lahko zgodilo tudi, da so se domov vrnili brez njega (Kuhar 1972: 184).

V Brdih so na primer krst proslavili na novorojenčkovem domu s slavnostnim kosilom. Jedilnik je bil podoben prazničnemu jedilniku ob osebnih praznikih. Poleg drugega peciva niso smele manjkati šnite: »Pripravili so jih tako, da so kruhove rezine najprej namočili v osladkanem vinu (otrokom v osladkanem mleku), nato v stepenem jajcu, jih ocvrli na maslu in ocvrte potresli s sladkorjem. Po prvi svetovni vojni so Brici prevzeli italijansko navado (ki se je obdržala do danes), da so za krst kupili konfete. Modre za dečka, rožnate za deklico« (Sirk 2009: 17).

Obvezen del krsta je bilo tudi botrino obdaro vanje porodnice. Tako je na Tolminskem ob krstu botra materi krščenca prinesla liter vina ter tri ali štiri bele pogače, ki so bile navaden, kvašen, toda bel kruh. Botra je otroke v hiši lahko obdarovala tudi z do 20 cm dolgimi štručkami, domači pa so jo v zahvalo nato pogostili s šnitami (Rutar 2000: 57, 157). Na Trnovem in okolici pa je botra za dar prinesla maslen kruh, boter pa denar (Rijavec 2016: 213).

Do dva tedna po porodu, ponekod tudi po krstu, se je obhajalo botrinjo, to je bila pojedina in priložnost, da je botra obdarovala porodnico. To dvojno obdarovanje so poznali na primer v Tolminu, kjer je pred prvo svetovno vojno botra ob krstu porodnici podarila bele hlebce kruha, ob botrinji, po enem tednu, pa še pogače, riž, sladkor in olje. Novorojenčkovi starši so takrat botrom ponudili potico in ocvrte šnite (Miklavčič-Brezigar 1996: 280). V Brdih je bila botrinja pogosto košara, polna dobrot, ki pa je morala biti pokrita, da sosedje ne bi videli, kaj je v njej, sicer bi hrana lahko porodnici škodovala. V njej je bil hleb »finega« kruha, potica, jajca, štručka masla, steklenica pikolita ali dobrega črnega vina. Mesnina ni sodila v botrinjo, ker porodnici niso priporočali mesa vse do čišče oz. vpeljevanja, cerkvenega obreda, s katerim je ženska spet postala del skupnosti. Po enem tednu naj bi dar prinesla tudi mati porodnice, od katere se je pričakovalo, da hči zopet obdari s kokošjo (Sirk 2009: 17–18).

Na darove v obliki hrane, ki so jih matere dobivale po rojstvu otroka, ne gre gledati samo kot na darilo, ki so jim ga dajali zato, da bi počastili otrokovo rojstvo. Irena Rožman je ugotovila, da je pomen pogače oz. kruha smiselno ocenjevati tudi v luči spolne delitve dela in pomanjkanja hrane. Kajti navadno so ženske, če so le uspеле, poskrbele, da je družina prvi teden po porodu še jedla kruh, ki ga je nalašč zato spekla dan ali dva pred porodom. Pogača, ki jo je mati dobila od botrov, pa je otročnico še za dodatni teden razbremenila peke kruha, ki je bilo eno najnapornejših gospodinjskih opravil. Šega darovanja pogače oz. botrinje je bila pomembna tudi, ker so jo ne glede na socialni status dobile vse ženske, tudi tiste, ki so živele v pomanjkanju (Rožman 2008: 402).

Prehrana otroka

Materino mleko naj bi bila osnovna hrana za novorojenega otroka. Pomanjkanje mleka je zato pomenilo neugodno stanje, ki so ga želeli odpraviti z različnimi jedmi in pripravki. Ena takšnih jedi je bila kurja juha, v kateri so kuhali šentjanževe korenine. Mleko naj bi povečevalo tudi pitje žganja iz šmarnic, prevretek iz srčene in sladkega janeža ter prevretek vina in semen hrena. V isti namen so uporabljali tudi različna mazila: »Materice so si mazale prsi z vodno zavrelico sladkega janeža in fajgelnovega semena, ali pa z oljem, v

katerem se je kuhal sladki janež in kuminovo seme. [...] To je odprlo materi mlečne žile« (Möderndorfer 1964: 317).

Materino mleko pa ni imelo samo hranilne vrednosti za otroka, ampak so mu pripisovali lepotilne, predvsem pa zdravilne moči. Tako so na Cerkljanskem vnete oči zdravili z »ženskim mlekom«, verjeli pa so tudi, da pomaga pri napenjanju (»hrast«) (Sosič 2000: 239). V Ponikvah na Krasu pa so pravili: »Če ujeda koga v ušesu, je dobro, da mu zlijejo noter malo mleka porodnice« (Matičetov 2019: 178).

Ko so otroke začeli navajati na gosto hrano, so tudi tej posvečali veliko pozornosti. S hrano so poskušali olajšati zdravstvene težave otroka, ga pomiriti ali vplivati na njegov razvoj. Za pomiritev otrok so matere namesto dud, ki so v množično uporabo prišle v drugi polovici 20. stoletja, uporabljale krpe, v katere so zavile košček sladkorja, kumino, janež, lahko tudi mak ali kruhovo sredičo. Takšne dude so pomakale tudi v vino ali žganje (Šarf 1979: 347), kar je še dodatno pripomoglo k pomiritvi otroka.

Da so olajšali otroku rast prvih zob, so mu za grizenje dajali koren rumenega šeboja, ki so ga namočili v medu, v Brkinih pa so ga po licih mazali z brinovim oljem. Za zdravljenje napenjanja pri otrocih pa so uporabljali kamilico in majaron (Sosič 2000: 241).

Sklep

Človeško življenje je prepleteno z rituali, praksami in verovanji, ki označujejo posebne dogodke v življenjskem krogu. Rojstvo otroka je čas neizmerne veselja, lahko pa tudi neizmerne žalosti in družinskih tragedij. Povezano je z mnogimi šegami in navadami, rituali in verovanji, ki so poskušali preprečiti nesrečne zaplete ali počastiti prihod novega člana. V preteklosti in v nekaterih skupnostih po svetu še danes nosečnost in porod nista (bila) medicinsko nadzorovana, ampak sta del vsakdanjega življenja. Zaradi velikega števila splavov, smrtnosti otrok in porodnic so sprejemali nosečnost kot čas, v katerem na mater in otroka prežijo nevarnosti, pred katerimi ju je treba zaščititi. Tako so verjeli v vrsto tabujev, prepovedi in pravil, katerih namen je bil zagotoviti rojstvo zdravega otroka.

Eden od delov vsakdana, ki je bil v času nosečnosti in po porodu najbolj podvržen prepovedim in različnim pravilom, je bila in je še vedno hrana.

Ne le, da so želeli vplivati na dober izid poroda in »pričarati« zdravega otroka, razširjena so bila tudi verovanja, da se lahko s pomočjo hrane, ki jo nosečnica zaužije ali jo da otroku, vpliva tudi na fizične in psihične lastnosti otroka, tako zelene kot neželene.

Skozi predstavljene prakse, razširjene med ljudmi na severnem Primorskem, vidimo, da so pravila in tabuji, povezani s hrano, poskušali regulirati predvsem neželene vplive, ki bi jih hrana (lahko) imela na otroka med nosečnostjo in kasneje. Vzroke za telesne hibe, kakršnekoli druge anomalije, bolezn ali smrti otroka ter vsa odstopanja od zelenega in pričakovanega pa so iskali in obravnavali kot posledico kršitve tabujev, medicinskih, religiozних ali moralnih pravil.

VIRI IN LITERATURA

Balkovec Debevec, M. 1994: *Občina Metlika: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Baskar, B. 2004: Prehranjevalne prepovedi in tabuji: fragmenti iz antropologije prehranjevanja. *Emzin: Revija za kulturo* 14/ 3–4, 57–60.

Bohinc, P. 1985: *Slovenske zdravilne rastline: Vodnik za nabiranje in pripravo zdravilnih zelišč*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cazeneuve, J. 1986: *Sociologija obreda*. Ljubljana: Založba ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Den Hartog, A. P. 2003: *Taboos*. V: Solomon, H. K. (ur.), *Encyclopedia of Food & Culture*. New York: Scribner, 384–386.

Forestell, C. A. in Julie A. M. 2008: Food, Folklore and Flavor Preference Development. V: Carol, J. L.-K., Sarah, C. C., Elliot, H. P. (ur.), *Handbook of Nutrition and Pregnancy*. Totowa: Humana Press, 55–64.

Gennep, A. van 1960: *The Rites of Passage*. Chicago: University Press.

Godina Golija, M. 1996: Teoretična izhodišča etnološkega preučevanja prehrane. *Traditiones* 25, 211–221.

Kitzinger, S. 1994: *Me, matere*. Ljubljana: Ganeš.

Keber, K. 2016: Hrana, ki zdravi: varovalna in zdravilna vloga hrane v času epidemij kolere. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 56/1–2, 5–13.

Knight, C. 2010: *Taboo*. V: Spencer, A. B. J. (ur.), *The Routledge encyclopedia of social and cultural*

anthropology. London, New York: Routledge, 382–384.

Kofol, K. 2003: Zasebno življenje družin v preteklosti. V: *Trebuški zbornik: Alpski mladinski raziskovalni tabor, Dolenja Trebuša, 1996–1998*. Tolmin: Tolminski muzej, 195–232.

Kovačič, K. 1997: Porodna babica Šantla Ana iz okolice Trsta in njena zapuščina. *Etnolog* 7/ 1, 71–85.

Kropej, M. 2008: *Od Ajda do zlatoroga – slovenska bajeslovna bitja*. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva.

Kuhar, B. 1972: *Odmirajoči stari svet vasi: Poljudno znanstvena razprava*. Ljubljana: Prešernova družba.

Lysaght, P. (ur.) 2002: *Food and celebration: from fasting to feasting: proceedings of the 13th Conference of the International Commission for Ethnological Food Research, Ljubljana, Preddvor, and Piran, Slovenia, June 5-11, 2000*. Ljubljana, Dublin: Založba ZRC, ZRC SAZU, Department of Irish Folklore, University College.

Makarovič, M. 1988–1990: Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf*, letn. 33/34, str. 481–528.

Makuc, N. 2011: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Matiččetov, M. 2019: *Bedenice: Kraški šopek Milka Matiččetovega iz Koprive*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Meyer-Rochow, V. B. 2009: Food Taboos: Their Origins and Purposes. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 5/ 18, 1–10.

Miklavčič-Brezigar, I. 1996: *Občina Tolmin: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Möderndorfer, V. 1964: *Ljudska medicina pri Slovencih*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Oder, K. 1992: *Občina Ravne na Koroškem: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Orel, B. 1944: *Slovenski ljudski običaji*. V: Rajko, L. (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Klas, 263–349.

Orloff, N. C. in Julia M. H., 2014: Pickles and Ice Cream! Food Cravings in Pregnancy: Hypotheses,

Preliminary Evidence, and Directions for Future Research. *Frontiers in Psychology* 5, 1–15.

Phillips, W. 2005: Cravings, Marks, and Open Pores: Acculturation and Preservation of Pregnancy-Related Beliefs and Practices among Mothers of African Descent in the United States. *Ethos: Journal of the Society Psychological Anthropology* 33/ 2, 231–255.

Puhar, A. 1998: Porod na slami, rojstvo v temo: Iz zgodovine rojevanja na Slovenskem. *Delta: Revija za ženske študije in feministično teorijo* 4/ 3–4, 95–108.

Ramšak, M. 2001: Zgodbe z obrobla: Vloga koroških podeželskih žensk v prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog* 1, 91–126.

Rijavec, A. M. 2016: *Trnovska čitanka – izbor zapisov o življenju in delu ljudi s Trnovega, okoliških vasi in zaselkov*. Lokve: Društvo ljubiteljev narave Planota.

Rožman, I. 1997: Zgodovinski oris babištva na Slovenskem in porodna pomoč v fari Velike Brusnice na Dolenjskem od 1840 do 1945. *Etnolog* 7, 241–288.

Rožman, I. 1999: Odnos do smrti z zgledom homeopatskega tabuja med nosečnostjo. *Etnolog* 9, 285–294.

Rožman, I. 2004: *Peč se je podrla! Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

Rožman, I. 2008: Šege ob krstu v kontekstu družbenih sprememb ali: »O šegi in njeni spremenljivosti«. V: Gradišnik, I. S. (ur.), *Čar izročila: Zapuščina Nika Kureta (1906-1995)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 387–406.

Rutar, M. 2000: *Tolminska je pesem: Zbrana objavljena in neobjavljena dela učiteljice, muzealke in etnologinje Marije Rutar*. Tolmin: Tolminski muzej.

Sapač, B. 2016: *Porod nekoč in danes*. Diplomaska naloga. Maribor: Univerza v Mariboru, Fakulteta za zdravstvene vede.

Sirk, D. 2009: *Ivánov venec: Briške šege in navede*. Dobrovo: samozal. D. Sirk.

Sosič, B. 2000: Gradivo o ljudski medicini v zapisih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 10, 213–254.

Šarf, F. 1979: Porod in nega dojenčka v luči socialno higienskih razmer. *Traditiones* 5–6, 345–352.

Šrimpf Vendramin, K. 2011: *Prehranjevalne zapovedi, prepovedi in tabuji: Nosečnost, rojstvo, otroštvo*. Seminarska naloga. Ljubljana: Univerza Nova Gorica, Podiplomska šola ZRC SAZU.

Šrimpf Vendramin, K. 2021: Pomen hrane v kulturi rojstva 19. in prve polovice 20. stoletja. *Glasnik SED* 1 (61), 75–85.

Tolksdorf, U. 1975: Schwangerschaftsgelüste (Picae gravidarum). *Kieler Blätter zur Volkskunde* 7, 81–106.

Turner, V. 1989: *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage*. V: Mahdi, L. C., Foster, S., Little, M., (ur.), *Betwixt & Between: Patterns of Masculine and Feminine Initiation*. La Salle: Open Court Publishing, 3–19.

Uther, H.-J. 2004: *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson, Part I. FFC 284*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia = Academia Scientiarum Fennica.

Žagar, J. 1997: *Vrata kroga: O rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.